

Відомості про автора:

Попович Евеліна Михайлівна – викладач кафедри психології та педагогіки ВНЗ «Східно-Європейський слов'янський університет», м. Ужгород, Закарпатська область, Україна, pemik2404@gmail.com

Information about the author:

Porovych Evelin – lecturer in psychology and pedagogy university "East European Slavic University", с. Uzhgorod, Zakarpattya region, Ukraine, pemik2404@gmail.com

Статтю подано до друку 22.06.2017.

УДК 159.98 – 053.4

© Л. В. Усачова, 2017

Л. В. Усачова (м. Київ)

СПЕЦИФІКА РОЗВИВАЛЬНИХ ПСИХОТЕХНІК У РОБОТІ ПСИХОЛОГА- КОНСУЛЬТАНТА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Усачова Л. В. Специфіка розвивальних психотехнік у роботі психолога-консультанта з дітьми дошкільного віку. Тема дослідження актуальна як в теоретичному, так і в практичному аспектах. Проведений теоретичний аналіз даної теми поглиблює уявлення про специфіку розвивальних психотехнік у роботі психолога-консультанта, дає можливість структурувати теоретичний матеріал та визначити напрямки практичної діяльності.

Робота має теоретичний та практичний характер. Проаналізовано достатньо літературних джерел. В результаті аналізу були зроблені висновки, які мають практичну спрямованість.

Аналіз літературних джерел показав, що проблемі розвивального впливу на дитину присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних психологів як Г.Крайг, Р.В.Овчарова, І.В.Дубровіна, А.З.Зак, І.Ю.Матюгін, Є.К.Лютова, Г.Б.Моніна, Г.А.Широкова, М.І.Чистякова, Дж.Лешлі, Дж.Сілберг, Т.Д.Зінкевич-Євстігнеєва, Г.Є.Акімова, Б.П.Нікітін та інших.

У статті наведені приклади розвивальних програм та психотехнік, представлена власна схема розвивальних занять, де виділені структурні компоненти, мета, окремі психотехніки. В загальному структуру заняття можна представити так: загальна розминка; розвивальні ігри; комунікативні та поведінкові вправи або казкотерапія; психогімнастика і релаксація; заключна частина.

Звичайно така структура орієнтовна. Кожен психолог-консультант виходячи із запиту може міняти структуру. Важливо також використовувати в процесі розвивальних занять з дошкільниками рольові ігри та графічні методи, адже саме ці методи актуальні для цього віку.

Ключові слова: психічний розвиток, розвивальна робота, дошкільний вік, психолог-консультант, розвивальні психотехніки, розвивальні ігри, комунікативні вправи, поведінкові вправи, графічні методи, рольові ігри.

Постановка проблеми. Сьогодення – час бурхливого науково-технічного прогресу. Використання інноваційних комп'ютерних технологій у всіх сферах життя людини спричиняє підвищені вимоги до загального рівня інтелектуального розвитку людини, в тому числі і до дітей. Виникає необхідність розвивального впливу на психіку дитини з метою підготовки до суспільного життя.

В психологічній літературі питанню розвивального впливу приділено недостатньо уваги. Психологи акцентують увагу на психодіагностичній, консультативній, корекційній,

профілактичній роботі. Як правило, розвивальну роботу поєднують з корекційною і називають це розвивально-корекційна робота. Всі види діяльності практичного психолога дуже тісно пов'язані між собою, особливо корекційна з розвивальною. Але на наш погляд розвивальна робота - це важливий напрямок роботи практичного психолога, який необхідно розглядати не тільки в поєднанні з корекційною роботою, але й окремо. Дійсно, ці два види роботи психолога спрямовані на розкриття потенційних можливостей дітей, але існує суттєва різниця щодо мети та предмету їх використання. Корекційна робота орієнтується на еталон, спрямована на те, щоб наблизити рівень розвитку дитини до цього еталону та спрямована на роботу з дітьми, у яких виникають проблеми в розвитку. Розвивальна робота орієнтується на середньовікові норми, створює умови для того, щоб підняти рівень розвитку дитини на оптимальний рівень. Розвивальна робота спрямована на створення соціально-психологічних умов для цілісного психічного розвитку, орієнтована на всіх дітей. Цей вид роботи недостатньо теоретично розроблений, а з іншого боку існує безліч розвивальних ігор, вправ, технік, які необхідно систематизувати.

Активне застосування психологічних знань у практичній діяльності висуває питання про форми, методи і власне психотехнології роботи практичного психолога.

Аналіз наукових досліджень. Аналіз літературних джерел показав, що проблемі розвивального впливу на дитину присвячені роботи таких вітчизняних та зарубіжних психологів як Г.Крайг, Р.В. Овчарова, І.В. Дубровіна, А.З. Зак, І.Ю. Матюгін, Є.К. Лютова, Г.Б. Моніна, Г.А. Широкова, М.І. Чистякова, Дж.Лешлі, Джек Сілберг, Дженні Лешлі, Т.Д. Зінкевич-Євстігнєєва, Г.Є. Акімова, Б.П Нікітін та інших.

Питання психічного розвитку людини є основним питанням взагалі науки психології та багатьох галузей психології, зокрема вікової психології та психології розвитку. Науковими дослідженнями доведено, що здібності, навички, психічні новоутворення не з'являються самі по собі. Вони виникають, формуються тільки в тому випадку, якщо створене особливе розвивальне середовище, особлива система відносин між людьми.

Найбільш фундаментальною є робота Г.Крайга «Психологія розвитку», в якій автор розкриває теоретичні аспекти психічного розвитку людини в онтогенезі.

На наш погляд дуже переконливо теоретично обґрунтовує ідею цілеспрямованого розвивального впливу на дитину Масару Ібука, вчений та людина, що виконувала обов'язки директора асоціації раннього розвитку в Японії. Він вважав, що маленькі діти володіють здатністю навчитись чому завгодно. Ключ до розвитку розумових здібностей – це особистий досвід пізнання у перші три роки життя. Свої погляди щодо раннього розвитку він виклав у книзі «Після трьох уже пізно».

Одним з перших у вітчизняній психології, хто підняв питання розвивального впливу на дітей у прикладному аспекті і написав фундаментальну книгу «Сходінки творчості або Розвиваючі ігри» – був педагог-новатор Б.П.Нікітін. Ця книга стала популярною в багатьох країнах світу і навіть була видана спочатку в Німеччині, а потім в нашій країні. Автор створив серію розвивальних ігор і теоретично обґрунтував мету та значення таких ігор, виклав детально рекомендації батькам щодо застосування. Ці ігри і в наш час викликають інтерес у дітей та батьків і користуються великою популярністю у психологів. Автор вважав, що розвиваючі ігри створюють своєрідний мікроклімат для розвитку творчих сторін інтелекту. Різні ігри розвивають різні інтелектуальні якості: увагу, пам'ять, особливо зорову, вміння знаходити залежності й закономірності, класифікувати й систематизувати матеріал; здатність до комбінування, тобто вміння утворювати нові комбінації з нових елементів, деталей, предметів; уміння знаходити помилки й недоліки; просторове уявлення та уяву; здатність передбачати наслідки власних дій [5].

Ми вважаємо, що вагомий внесок в розвиток та впровадження розвивальної роботи у практичній діяльності психологів мають наукові здобутки І.Ю.Матюгіна, засновника школи «Ейдетики», автора серії книг по розвитку пам'яті. Така школа «Ейдетики» була створена в Україні за ініціативи Антощука Є.В. Ейдетичні прийоми досить ефективні для розвитку різних видів пам'яті та уваги.

За результатами наших досліджень дітей ДНЗ №26, №112 м. Києва, діти дошкільного віку, з якими займаються за цією методикою, при пред'явленні 10 предметів для запам'ятовування, відтворюють від 8 до 10. Такі результати показують навіть окремі молодші дошкільники.

Комплексним підходом вирізняється книга Г.Е.Акимової, яка в своїй роботі застосувала комплексний підхід (розвиток всіх психічних процесів), описує показники розвитку та іграшки, ігри, вправи для дітей від народження до 6 років включно.

Серед зарубіжних авторів питання розвитку дошкільників, вирішення їх проблем розкрила англійський психолог Дженні Лешлі, а американський психолог, відомий спеціаліст в області раннього дитячого розвитку, Джекі Сілберг в своїх книгах описала величезну кількість розвиваючих ігор, які сприяють розвитку дітей.

Метою статті є аналіз та систематизація існуючих психотехнологій розвивального впливу на дитину.

На сучасному етапі існує достатньо розвивальних програм різних авторів. Практичний психолог може використовувати готові програми, або ж розробляти власні програми, враховуючи специфіку окремих дітей або дитячих колективів.

Виходячи з аналізу літературних джерел, можна прослідкувати, що діти дошкільного віку мають найбільшу потребу в розвивальному впливі. По-перше, це період утворення нервових зв'язків, синапсів. Вони утворюються від народження до 10 років, а чим більше впливів на дитину, тим більше цих зв'язків утворюється. По-друге, дошкільний вік – найважливіший етап у розвитку дитини. Це період долучення до загальнолюдських цінностей, час встановлення перших взаємин з людьми. Етап інтенсивного психічного розвитку, коли відбуваються прогресивні зміни в усьому. По-третє, завдяки тому, що гра є активною і осмисленою для дитини діяльністю, в яку вона охоче включається, новий досвід, придбаний в ній, стає особистісним надбанням дитини, оскільки його можна вільно застосувати і в інших умовах. По-четверте розвивальна гра для дошкільника є досить ефективним засобом формування таких якостей, як організованість і самоконтроль. Її, обов'язкові для всіх, правила регулюють поведінку дітей, обмежують їхню імпульсивність. Поступово виникають передумови для формування свідомої поведінки і самоконтролю, практичного засвоєння етичних норм.

Розвивальний вплив на дитину мають забезпечити дорослі. Це можуть бути батьки або психолог. Як правило батьки не знають про необхідність такого впливу на дитину. Виникає потреба у наданні таких послуг психологом-консультантом. Психолог-консультант повинен ознайомити батьків з метою, завданнями розвивальної роботи та можливими результатами; навчити батьків технікам роботи з дітьми; при умові безпосередньої роботи психолога з дитиною за запитом, необхідно ознайомити батьків з результатами діагностичного зрізу, який необхідно провести перед початком роботи і в кінці роботи, для того, щоб порівняти результати і оцінити ефективність розвивального впливу.

Психолог-консультант на нашу думку може в своїй роботі використовувати конкретний теоретичний підхід або ж систематизований, узагальнений теоретичний підхід, використовувати різноманітні розвивальні психотехніки. У психолога-консультанта є великий арсенал психотехнік, тому що більшість психодіагностичних та корекційних завдань мають і

розвивальний вплив, тому їх теж можна використовувати під час проведення розвивальної роботи.

У зв'язку з тим, що в даний час розвивальних психотехнік та розвивальних програм є величезна кількість, виникає питання структуризації занять. Тому розглянемо як представлені розвивальні програми в сучасні науці.

Г.А.Широкова виділяє наступні прийоми розвитку соціально-емоційної сфери: а) словесні і рухливі ігри; б) психогімнастичні етюди; в) малювання (тематичне і вільне); г) бесіди і проблемні ситуації [9].

Т.Д.Зінкевич-Євстігнєєва представляє багатofункціональні казкотерапевтичні програми, використовуючи які можна розвинути емоційно-вольову сферу дитини, сформувати систему цінностей, розвинути її як особистість. Структура корекційно-розвивального заняття така: 1 – ритуал входу в казку; 2 – повторення (що було минулий раз); 3 – розширення (нова казка); 4 – закріплення (проведення гри); інтеграція (обговорення та аналіз набутого досвіду); 6 – ритуал виходу з казки [7].

С.В.Крюкова, Н.П.Слободяник використовують в своїх програмах такі психотехніки: 1 – елементи казкотерапії з імпровізацією; 2 – елементи психодрами; 3 – ігри на розвиток навиків спілкування; 4 – ігри на розвиток сприймання, пам'яті, уваги, уяви; 5 – малювання [3].

Як ми бачимо, одним із складових компонентів програм є малювання. Психотехніки малювання за В.Оклендер представила в своїй роботі Л.Терлецька: 1 – малюнки на задану тему; 2 – сквігл (зображення на аркуші паперу безладних знаків, зазвичай чорного кольору; дитину просять закінчити картинку); 3 – карлючки – малюнок у повітрі, а потім з закритими очима на великому аркуші паперу; 4 – живопис пальцями, що викликає особливі тактильні та кінестетичні відчуття; 5 – живопис з використанням ніг [6].

Малюнок частіше розглядають як психодіагностичний інструментарій, але це досить потужний психокорекційний та розвивальний засіб, адже він дає можливість намітити шляхи зростання та розвитку на майбутнє.

Г.Моніна, Є.Лютова в своїх роботах запропонували широкий арсенал розвивальних ігор, які можна застосовувати в різних життєвих ситуаціях, ці ігри психолог-консультант може рекомендувати батькам [4].

Г.Бардієр, І.Ромазан, Т.Череднікова у своїй роботі з дітьми виходять з позиції природності психічного розвитку дітей, як головного резерву їх здібностей, творчих можливостей, життєвих сил та інтересів. на думку авторів, дитяче «хочу» виражає внутрішні потреби фізіологічного, психічного і особистісного росту дітей. Вони визначають свій підхід як психологічний супровід природнього розвитку дитини і вважають основними такі положення: природній розвиток дітей первинний, а задачі і цілі дорослих вторинні; соціо-культурний розвиток дитини йде через зіткнення з середовищем і самостійне засвоєння його; в якості критеріїв оцінки психолога з дітьми, він повинен виявляти творчі ресурси у себе; так складати програми розвитку, щоб була можливість варіювати, вносити зміни під час заняття при необхідності; супроводжувати дитину у її психічному розвитку, пробуджуючи самостійність та фантазію [1].

Ознайомившись з різноманітними психотехніками та виходячи з досвіду роботи, хочемо запропонувати свою структуру розвивальних занять.

Структура занять.

1. Загальна розминка. Мета: створення сприятливого емоційного фону, розігріти увагу, інтерес, настроїти на роботу і контакт. Вправи: різні види знайомства, привітання, робота з настроєм.

2. Розвивальні ігри. Мета: розвиток пізнавальної та особистісної сфери дитини. Ігри та вправи: а) ігри, що розвивають психомоторику: вкладки, пальчикова гімнастика, чарівний мішечок; б) пізнавальні ігри: кубики Нікітіних, послідовні картинки, меморі та ін.; в) комунікативні та поведінкові вправи, казкотерапія, рухливі ігри.

3. Психогімнастика і релаксація. Мета: тренувати вміння затримувати та спрямовувати увагу на своїх відчуттях, емоціях. Ігри та вправи: сонячний зайчик, фея сну, мавпочка і дзеркало, зоопарк і т.д.

4. Заключна частина. Мета: закріпити позитивний ефект, впорядкувати психічну та фізичну активність. Вправи: яка гра тобі сподобалась найбільше, в яку гру хотів би пограти ще раз, яка група і т.д.

Всі програми умовно можна розділили на такі групи: а) за змістом: особистісні, пізнавальні, комплексні, які передбачають вплив як на особистісну сферу так і пізнавальну, наприклад формування психологічної готовності до школи; б) за об'єктом впливу: індивідуальні; групові, які в свою чергу передбачають тільки роботу з дітьми та комбіновані: батьки та діти разом.

Тривалість одного заняття повинна тривати 30-40 хв. Дошкільники можуть утримувати такий час увагу, тому що ігрова діяльність провідна в цьому віці, а заняття сприймаються дітьми як гра.

Курс занять мінімальний – 10 занять, а також можливі тривалі курси, виходячи із потреби.

Кількість занять на тиждень на думку більшості авторів не менше 2 рази на тиждень. Одного заняття недостатньо, адже важко буде актуалізувати попередній досвід, в зв'язку із забуванням.

У всіх дітей, особливо у дошкільників, є потреба в цікавому оточенні, в людях, які б реагували на їх емоційні та інтелектуальні потреби, потреби в спілкуванні. Такі потреби задовольняються під час проведення розвивальних занять. Діти отримують величезне емоційне задоволення та психологічну розрядку.

Висновки. Моделюючи свою професійну діяльність, кожен психолог ставить у центр уваги особистість дитини, робить акцент на різних аспектах її розвитку, враховує контингент дітей та батьків.

Розвивальні психотехніки дають можливість створити потенціал для подальшого навчання. Навчання в подальшому проходить більш ефективно. Розвивальні заняття з дошкільниками закладають фундамент подальшого розвитку.

Ми розглянули особливості діяльності психолога-консультанта в рамках розвивальної роботи. Саме розвивальна робота значно розширює сферу діяльності психолога, адже як продовження такої безпосередньої розвивальної роботи з дітьми, є консультування батьків за результатами розвивальних впливів, надання рекомендацій щодо подальшої самостійної роботи батьків з дитиною для подальшого відкриття перспектив розвитку, проведення тренінгових занять з батьками з метою ознайомлення та оволодіння психотехніками роботи з дітьми.

Література

1. Бардиер Г., Ромазан И., Чередникова Т. Я хочу! Психологическое сопровождение естественного развития маленьких детей. С-П. 1993. -90 с.
2. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – 9 – СПб.: Питер, 2005. – 940 с.

3. Крюкова С.В., Слободяник Н.П. Удивляюсь, злюсь, боюсь, хвастаюсь и радуюсь. Программы эмоционального развития детей дошкольного и младшего школьного возраста.: Практическое пособие. – М. Генезис, 2000. – 208 с.
4. Лютова Е.К., Моница Г.Б. Шпаргалка для родителей: Психокоррекционная работа с гиперактивными, агрессивными, тревожными и аутичными детьми.- СПб., 2002. – 136 с.
5. Нікітін Б.П. Сходинки творчості або розвиваючі ігри. – К.Рад.шк.,1991. – 144 с.
6. Терлецька Л. Психокорекція засобам малюнку. – К. Главник., 2007. – 144с.
7. Тренінг по сказкотерапії. Под ред. Т.Д.Зинкевич-Евстигнеевой. – СПб., Речь.- 2006. – 176 с.
8. Нікітін Б.П. Сходинки творчості або розвиваючі ігри. – К.Рад.шк.,1991. – 144 с.
9. Широкова Г.А. Справочник дошкольного психолога. Ростов –на Дону, «Феникс», 2005. – 384 с.

Транслітераційний переклад літературних джерел

1. Bary`er, Romazan Y., Cheredny`kova T. Ya hochu! Psy`xology`cheskoe soprovozhdeny`e estestvennogo razvy`ty`ya malen`ky`x detej. S-P. 1993. -90 s.
2. Krajg G., Bokum D. Psy`xology`ya razvy`ty`ya. – 9 – SPb.:Py`ter, 2005. – 940 s.
3. Kryukova S.V., Slobodyany`k N.P. Udy`vlyayus`, zlyus`, boyus`, xvastayus` y` raduyus`. Programmy` emotsy`onal`nogo razvy`ty`ya detej doskol`nogo y` mladshego shkol`nogo vozrasta.: Prakty`cheskoe posoby`e. – M. Genezy`s, 2000. – 208 s.
4. Lyutova E.K., Mony`na G.B. Shpargalka dlya rody`telej: Psy`xokorekcy`onnaya rabota s gy`perakty`vnymy`, agressy`vnymy`, trevozhnymy` y` auty`chnymy` det`my`.- SPb., 2002. – 136 s.
5. Nikitin B.P. Sxody`nky` tvorchosti abo rozvy`vayuchi igry`. – K.Rad.shk.,1991. – 144 s.
6. Terlec`ka L. Psy`xokorekciya zasobam malyunku. – K. Glavny`k., 2007. – 144s.
7. Treny`ng po skazkoterapy`y`. Pod red. T.D.Zy`nkeyv`ch-Evsty`gneevoj. – SPb., Rech`. - 2006. – 176 s.
8. Nikitin B.P. Sxody`nky` tvorchosti abo rozvy`vayuchi igry`. – K.Rad.shk.,1991. – 144 s.
9. Shy`rokova G.A. Spravochny`k doskol`nogo psy`xologa. Rostov –na Donu, «Feny`ks», 2005. – 384 s.

Усачева Л. В. Специфика развивающих психотехник в работе психолога-консультанта с детьми дошкольного возраста. Тема исследования актуальна как в теоретическом так и в практическом аспекте. Проведенный теоретический анализ данной темы углубляет представления о специфике развивающих психотехник в работе психолога-консультанта, дает возможность структурировать теоретический материал и определить направления практической деятельности.

Работа носит теоретический и практический характер. Проанализировано достаточно литературных источников. В результате анализа были сделаны выводы, которые имеют практическую направленность.

Анализ литературных источников показал, что проблеме развивающего воздействия на ребенка посвящены работы таких отечественных и зарубежных психологов Г.Крайга, Овчаровой Р.В., Дубровиной И.В., Зака А.З., Матюгиной И.Ю., Лютовой Е.К., Мониной Г.Б., Широковой Г.А., Чистяковой М.И., Дж.Лешли, Силберг Джеки, Дженни Лешли, Зинкевич-Евстигнеевой Т.Д., Акимовой Г.Е., Никитина Б.П. и другие.

В статье приведены примеры развивающих программ и психотехник, представленная собственная схема развивающих занятий, где выделены структурные компоненты, цель, отдельные психотехники. В общем структуру занятия можно представить так: общая разминка, развивающие игры, коммуникативные и поведенческие упражнения или сказкотерапия, психогимнастика и релаксация, заключительная часть.

Обычно такая структура ориентировочная. Каждый психолог-консультант исходя из запроса может менять структуру. Важно также использовать в процессе развивающих занятий с дошкольниками ролевые игры и графические методы, ведь именно эти методы актуальны для этого возраста.

Ключевые слова: психическое развитие, развивающая работа, дошкольный возраст, психолог-консультант, развивающие психотехники, развивающие игры, коммуникативные упражнения, поведенческие упражнения, графические методы, ролевые игры.

Usachova L. V. The specificity of developmental psycho technique for psych-consultant with preschool children. A topic of the research is topical both in theoretical and practical aspects. The theoretical analysis of this topic deepens the idea of the specifics of developmental psychotechnique for psychologist's work, gives the opportunity to structure the theoretical material and identify areas of practice.

The work has both theoretical and practical character. A lot of literature has been analyzed. As result of the analysis there were made conclusions that have practical orientation.

Analysis of the literature sources has shown that there are some works of domestic and foreign psychologists (e.g. Krayh H., Ovcharov R.V., Dubrovin I.V. Zach A.Z., Matyuhina I.Y., Lyutova E.K., Monino G.B., G.A. Shirokov, Chistyakov M.I., Dzh.Leshli, Silberh Jackie, Zinkevych-Yevstihnyeyeva T.D. and others) dedicated to the problem of developmental influence for children.

The article gives examples of developmental programs and psychotechniques, they are presented with their own scheme of developmental studies, where the structural components, purposes, some psychotechniques are highlighted. The general structure of the lesson: general workout; developing games; communication and behavioral exercises or fairytale therapy; psychogymnastics and relaxation; conclusion.

Of course such a structure is estimated. Each psychologist can change the structure according to the request. It is also important to use role playing and graphical methods in the process of developing lessons with preschoolers, because these methods are topical to this age.

Keywords: mental development, developmental work, preschool age, psychiatric consultant, developmental psychotechniques, developing games, communicative exercises, behavioral exercises, graphical methods, pretend plays.

Відомості про автора:

Усачова Людмила Вікторівна – старший викладач кафедри політичної психології та соціально-правових технологій факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м.Київ, Україна, lusachjva.ok@gmail.com

Information about the author:

Usachova Liudmyla – is the associate professor at Political Psychology, Social and Legal Technologies Department of Psychology Faculty, National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine, lusachjva.ok@gmail.com

Статтю подано до друку 22.06.2017.